
Атанас Дерменджиев / Atanas Dermendzhiev
Петя Събева / Petya Sabeva

ЛИТЕРАТУРНАТА ГЕОГРАФИЯ И СЪХРАНЕНОТО БЪДЕЩЕ

Literary Geography and Stored Future

Summary: The relationships between geography and other sciences, which socially oppose geography, are being argued in the survey. The two-way links between selected literary genres and the humanitarian fields of study in the geographic science are distinguished as primary ones. A major goal of theirs is the necessity of social interest towards the specifics and the geographic dimensions of the contemporary social processes. The contextual aspects of the survey are bound to the options in the perception of the inhabited space; the views of the global and the regional space in the literature of Bulgaria; the territorial specifics of the psychology of spirit.

Key words: sociocultural geography, literary geography, geographical space, cultural space.

Общественият характер на географията предполага взор към онези науки, които ѝ импонират социално. Една от тях е литературата, чиято духовна възплетеност е основателен ресурс за навлизане в сложния ребус на взаимоотношенията ѝ с географията. Те са обективен стимулатор за динамизиране на случили се или случващи се процеси.

Това е в унисон с нашето разбиране както за същността на литературната география и за належащото наличие на активни двупосочни отношения със сегментарните научни географски направления и с науките от обществения сектор, така и с все по-осезаемата необходимост от навлизане на хуманитарния характер под формата на „по-разкрепостени” текстове и форми на географско общуване в съвременното битие. Като такива форми съзираме различните жанрове на литературата.

Личността, изявяваща се в обществото, има своята проекция както в сферата на вътрешното самоусъвършенстване, така и в обхвата на зримия социален свят. Акумулираните предсъзнателни и съзнателни мисли тя проявява върху конкретна територия/пространство и начин, предопределен или вторично усвоен. В това е смисълът на основния подход към изменението – или да провокира обществения процес заложено съзнателно, или да го проектира научно обосновано.

Един от аспектите на социалното взаимоотношение е този между територията/пространството (т.е. географията) и начина, по който тя/те се възприема(т) и по който субектът, обитаващ въпросната територия/пространство, реагира. Целта на географския поглед е да синтезира и анализира не само психологическия и творческият процес, а реализирания резултат от неговото протичане.

В годините на „преддемократичния“ период Т. Жечев (6) радеше за прожекторно експониране на съвместимостта „природа и мисъл“. Неговата лелеяна теза, резюмирана от нас като взаимоотношение „релеф – душа“, дълго време отлежаваше в инкубатора на наивистично-националистичните ни нагласи. Оказа се, че дълбоко в себе си е бил прав. Той може би не е чел Арутюнов (2), Бромлей (5), Mooulloch, J. (9) и други, но тяхната откровена научност е позитивен доказателствен елемент на нашата теза – родният край не е само кармично предопределен и обгрижващо лъхащ от първолаческите ни тетрадки (и буквари), той е закодираната свежоструйна база за следващите ни, надяваме се, по-добри изяви.

Разбирането за светоусещане, за възприятие на близкото, което впоследствие ще бъде експонирано зримо и мисловно, е интересен проблем, провокиращ както географската мисловност, така и литературното научно любопитство. Когато в обществените взаимоотношения тези мисли резултират краен интердисциплинарен продукт, чувството за ревност към географския му корен е разбираемо.

Смисълът на съществуването на предметна мисловност под формата на литература, анали, съждения и коментари, рамкира необходимостта от създаването на териториализиран фонд (национален, регионален, субрегионален и пр.), съхраняващ „духа на мястото“, наречено много сполучливо от А. Алипиева (1) „география на духа“. Макар и в лоното на литературата, този етикет на рамкираното, случилото се духовно предметяване, е представителен за осмислянето на социалното пространство.

Развитието на териториалните общности, макар и индиректно, е подвластно на субективното емпирично регионално-личностно възприятие.

Връзката между социалната и културната география и „географията на духа“, прокламирана от занимаващите се с литература, е обективна реалност, подложена на трактовка, изследвания и коментари от различни науки.

С оглед вектора на научния ни интерес, бихме отбелязали „очовчаването“ в литературните изследвания, извеждащи ролята на географското в крайния литературен продукт.

Един от най-съществените дебати през 60-те и 70-те години на XX в. е този за смисъла на „регионалното“, „котловинното“, разбирани като част от националната идея за литература. От гледна точка на културната география през този период параметрите на националното продължават да се мислят през границите на териториалната държава, а нацията, тази „въобразена общ-

ност“, според Б. Андерсън (2) е споявана чрез езика като неин конструиращ елемент. В същия дух е и тезата на Б. Бенвенист (4), според която езикът, като продукт на мисловността, определя обществените различия.

От средата на 60-те до средата на 80-те години на ХХ в. в българското културно пространство е безспорна идеята, че регионалното е изградило собствена култура и идентичност. В литературата, през този период, осъзнаването на собствените граници става чрез териториалната държава, а топосите на местно, т.е. културата на битийно ниво, се проектират върху културното съзнание, обогатявайки го с културни аромати. (1).

В статията „По повод „Духа на мястото“ Цветан Стоянов (8) изтъква значението на понятието „регионалност“ в българската литература. „Духът на мястото“ или „локалното“, „регионалното“, „котловинното“ са една от модификациите на митологизираното родно пространство, което се разпада на своите отчленени топоси, но и не желае да се лиши от обобщаващата национална идея, която обединява, приобщава. Така, в конкретния случай българското, освен исторически, културен и социален фактор се схваща и като чувство.

С оглед многоспектърните отношения на социокултурната география с „живия живот“, се налагат твърдения, аксиоматични по своята същност. Едно от тях е, че „Мястото е оплождано преди всичко от душата“. Географията, ограничена в мястото, е образ на битието, пише Т. Жечев (6). „В пластическите визии, които очите отчитат, са събрани чувствени символи на вътрешна екзистенция, поднесени вече като битийна тема, а не като снимка от географски каталог“.

Културният генезис на „географията на мястото“ е свързан и с ролята на още един духовен донор – поезията. През 60-те години в България тя преработва „географията на очите“, превръщайки я в „география на душата“ в две линии: първата следва българската география, неизменно чувствена като първична култура, чийто продукт е субектът; а втората, видяното от другия, небългарски свят, което вече се култивира от субекта като културен диалог със света.

Във времето на политическа нестабилност всяко упование в родното е спасителен бряг. Огледалният поглед предполага както етнорелигиозна, така и етнопсихологическа свобода. Онази на взаимно искащите, които искат да живеят взаимно. В научен аспект тя включва очакваната необходимост от реалното изследване на процеса на очертаващия се начин на живот, от социоморалната стратиграфия на живеещите го, от непременното осмисляне на психологичния му профил, обществената му нагласа и самосъзнание.

През призмата на обществения стремеж за идентификация всяко общество изживява разнопосочни катарзиси. То е ревниво както към напластяваните идеи за (само)развитие, така и към (не)оползотворените си ресурси. В социогеографски аспект (глобално и регионално) определяме като една от тях самобитната ни литература. И неразработената в този смисъл тема за „духа на

мястото“. Макар, че лириката на времето далеч надхвърля функциите на регионалното и в своите значителни художествени образи успя да сътвори една география на духа, въпросът за нейното съществуване, чрез интубация на нова, съживителна кислородна сила, остава. „Духът на мястото“ разширява своя кръгзор, като приобщава видяното и изживяното по света, превръщайки го в аргумент на твърдението: „Светът въпреки конкретните повици, че трябва да бъде български, се оказва география на желанията на един дух, който, забравил българската си съдба, е открил универсалното и у себе си, и в света“.

Психологията на личността има своето териториално изражение. В годините на по-освободената възможност за практикуване на земеделие (за съжаление – в „онези“ години) се „родиха“ „Гераците“. Първоначално житейско амбицирани и щастливи, впоследствие териториално и селищно легитимирани и нещастни, и накрая – трагично приключили с амбициите си. И с живота си...

В географската литература почти няма отпратки към „същинската“ такава. А като че ли трябва. Защото необходимостта от стратиграфиране и картографиране на случващото се е наше задължение. Не, тя по-скоро е наш дълг. За да не ходим „немили-недраги“ в съмнителните Интернет сайтове.

До голяма степен замахът на действията, предизвикан от (дори) имагинерната стратегия на индивида е предопределен от неговия духовен светоглед.

Живеещият в засебен географски ландшафт (котловина, долина, овраг, егрек, колиба) подсъзнателно има поведение на самосъхранение, защита, оцеляване. Той е проводник на психо-географската затвореност.

Роденият в ширналата се небрежна безбрежност, който с поглед не може да открие хоризонта, е с изливащо възприятие и чувство за превъзходство.

Историята на географските попълзновения аргументира тази теза (примери – Петър I, Михаил Ломоносов). Изключенията я легитимират (Кант, Ботев, Вазов).

Всяка общност (род, етнос, народ ...) има съпричастност към единение и подсъзнателен респект към личността. Тази, която ги провокира, обединява и насочва. Тази, която е еманация на тяхното самопознаване и самочувствие. На тяхното оцеляване. Тази, която не може да потуши пожара на недоволството, но може да провокира пожара на самоизтъкването, на сепаратизма, на властолюбие, на самата власт.

* * *

Литературната география има едно ценно качество – да ни етикетира като носители на родовите ценности, да ни провокира към онова самовглъбение, което ни помага да възприемем „нашия си свят“ и да го съхраним в душите си.

Тя, като духовна наука, би следвало да не е само регистратор и анализатор на случващото се, да не е само екстраполатор и оракул на бъдещето, а съхранител на най-ценното качество на човека – неговата човечност.

Много са примерите, доказващи през призмата на литературния изказ спецификата на географското възприятие: Смирненски, Дебелянов, Кирил Христов. И още, и още...

Ако „тогава“ обществото възприема софийската катедрала „Св. Крал“ като еманация на своята носталгична самоопределеност, то може би тя е отговаряла на смирнените му нагласи. Защото, когато в тъжния 18 юни на 1923 г. площадът пред църквата се изпълва с хора, дошли да се простят с най-личния „приятел“ на „жълтата гостенка“, за тях е било съвсем естествено тленните му останки да минат през лоното Божие. Явно в онези години ляво мислещите и социално недоволните, за разлика от първооткривателите на комунизма, не са били заклетни атеисти и безбожници.

Непоказната православност на младежа от Кукуш, на това смугло Измирлийче, и „пиедесталната“ му атеичност ни отправат към освободената от цензура политическа укоризненост, предоставила ни възможността да се почувстваме притежатели на самата Витоша чрез неговата/нашата „загадъчност и нежност“, припозната от схлупения взор на коньовичарската му обител като „теменужен остров в лунносребърни води“.

„Господ, колкото и да е безработен, понякога си гледа работата“ – ни казва писателят Румен Леонидов (7). Сякаш да ни напомни, че духът на общественото охолство не остава безучастен към тленното у гения. За да остане горчивината от мисловната писмовност, от ситуативната историческа предопределеност, закодирана в бързотечното CV на поета по оста „младост – наивност – вяра в „пролетарский строй“.

Но и в онова, може би изтръгнато като въздишка, тъжно описание на Витоша. Където „над смътния ѝ гребен, сякаш в болка безнадеждна, се разтапят в тънка пара бледи есенни звезди“.

Над социокултурната ембрионалност на самодостатъчна София, обладана от фанфарните искрятия, е теменуженият остров, обгрижващ подфанфарната реалност. И света на Гаврош.

Лелеяната обективност на срамежливите пориви на копривщенския младеж пък припознава родното му място, родината, като унесени в „шъпота“ на крещящата тишина. А смеховността на времето, времето на белоцветните вишни, е друго аксиоматично доказателство за флирта на поезията с географията. Едва ли в нашата литература има по-чувствен сблъсък между неизбежността на природната сила и духа на смирнението, запазената марка на патриархалния градски живот. Друго географско описание на копривщенското безвремие не ни е нужно.

Нека, все пак, да завършим по-оптимистично.

Колко география кипи в бодряшко-пролетното Кирил-Христово възклицание за ризите на планините – раздирани от надничашите зад разредените облаци първи мартенски лъчи на Слънцето?!

Тук не са нужди климатични характеристики. Вече сме заредени с непреодолимата нагласа за топлина и светлина.

Така нашата литература, обричана, обичана или отричана, ни препраща към обекта на избликналата си възбуда – мястото на нашето раждане, съществуване или на вкопчването ни в спомена.

В социокултурен аспект той сертифицира неотменимата си географичност.

Не е носталгичен рефрен от рода на „Пак ще се срещнем след 10 години“, нито е „Епизод от романтичен филм“, както ни припяват музикалните динозаври от „ФСБ“.

А спотаен аргумент на загнездилото се в съзнанието ни усещане, че под формата на география на чувствата споменът е „дух на мястото“, съхраняващ бъдещето.

ЛИТЕРАТУРА

1. **Алипиева, А.** Българската поезия от 60-те години на XX век. На повърхността. Под повърхността. В. Търново: Слово, 2004. [Alipieva, A. Balgarskata poeziya ot 60-te godini na HH vek. Na povarhnostta. Pod povarhnostta. V. Tarnovo: Slovo, 2004].

2. **Андерсън, Б.** Въобразените общности. С., 1988. [Andersan, B. Vaobrazenite obshtnosti. S., 1988].

3. **Арутюнов, С. А.** Об условности понятия „етнопсихология“. Советская этнография, 2, 1983, с. 82–84. [Arutyunov, S. A. Ob uslovnosti ponyatiya „tnopsihologiya“. Sovetskaya tnografiya, 2, 1983, s. 82–84].

4. **Бенвенист, Е.** Структурата на езика и структурата на обществото. – В: Езикът и човекът. С., 1993. [Benvenist, E. Strukturata na ezika i strukturata na obshtestvoto. – V: Ezikat i chovekat. S., 1993].

5. **Бромлей, Ю. В.** Очерки теории и этноса. М., 1983. [Bromley, Yu. V. Ocherki teorii i tnosa. M., 1983].

6. **Жечев, Т.** „Българският Одисей“ и истината на неговото завръщане. – В: История и литература. С., 1982. [Zhechev, T. „Balgarskiyat Odisey“ i istinata na negovoto zavrashthane. – V: Istoriya i literatura. S., 1982].

7. **Леонидов, Р.** Уплашеният човек. С.: Изток-Запад, 2011. [Leonidov, R. Uplasheniyat chovek. S.: Iztok-Zapad, 2011].

8. **Стоянов, Цв.** По повод „духа на мястото“. – В: Културата като общение. Т. 1. С.: Български писател, 1988. [Stoyanov, Tsv. Po povod „duha na myastoto“. – V: Kulturata kato obshtenie. T. 1. S.: Balgarski pisatel, 1988].

9. **Moouloch, J.** Black Soul White Antifact. Cambridge Univ. Press, 1983.